

1. Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.
2. Беларуская народная творчасць: Песні пра каханне / Пад рэд. А.С.Фядосіка і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 616 с.
3. Беларускі фальклор: Пазаабрадавая паэзія / Пад рэд. К. Кабашнікава, А. Ліса, А. Фядосіка. – Мінск: Беларуская навука, 2002. – 563 с.
4. Вялікае княства Літоўскае: ВКЛ: Энцыклапедыя: У 2 т. – Т. 2 / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭн, 2006. – 788 с.
5. Карский Е. Ф. Белорусы: В 3 т. / Е.Ф. Карский. – Т. 3: Очерки словесности белорусского племени. — Кн. 1. – Минск: Бел. Энциклапедыя, 2007. – 508 с.
6. Лірычныя песні: Бел. фальклор у сучасных запісах: [Зборнік] / Уклад. і рэд. Н. С. Гілевіча. – Мінск: Выд-ва БДУ, 1976. – 462 с.
7. Можейко З. Я. Песенная культура Белорусского Полесья. – Минск: Наука и техника, 1971. – 262 с.
8. Песні Беластоцчыны / Рэдкал.: А.С.Фядосік і інш. – Мінск: Бел. навука, 1997. – 365 с.
9. Пытанні мастацтвазнаўства, этналогіі і фалькларыстыкі. – Вып. 6 / Рэд.-укл. А. Г. Алферава. – Мінск: Права і эканоміка, 2009. – 598 с.

Роман Гузій,

**кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу етнології сучасності
Інституту народознавства НАНУ**

НАРОДНІ ОПОВІДІ ПРО ПЕРЕДСМЕРТНІ ВИДІННЯ

На основі аналізу етнографічних джерел показано ключові мотиви, етнолокальні варіанти та світоглядний синкретизм народних оповідей і вірувань про передсмертні видіння

Ключові слова: видіння, смерть, оповіді, вірування, уявлення.

Оповіді про передсмертні видіння – цікава, повчальна, але досі малодосліджена сторінка народної духовно-релігійної культури. А між тим, як і в інших пластах традиційного світогляду українців, і в них збереглися залишки архаїчних, дохристиянських вірувань. З другого боку, такі оповіді позначені сильним впливом християнської етики та есхатології. У сукупності різні за походженням світоглядні явища та їхні своєрідні народні інтерпретації творять синкретичний комплекс уявлень, який, безумовно, заслуговує окремого вивчення.

Докладні етнографічні відомості, з яких можна скласти загальне уявлення про предмет досліджу, ще на початку ХХ століття зібрав на Гуцульщині П. Шекерик-Доників. Повніша картина складається, коли до цих даних додати певний обсяг сучасних польових матеріалів з теренів Карпат, а також низку фактів, які в різний час зафіксовано в інших регіонах України.

Отже, згідно з численними свідченнями, незадовго до смерті деякі люди бачать картини потойбічного буття або ж мають інші видіння і, якщо можуть та бажають,

розповідають про них присутнім. Існують також переконання, що такі візії помираючих бувають цілком різними залежно від чеснот чи гріхів, яких людина набула впродовж свого життя.

За уявленнями гуцулів, перед смертю праведна людина має такі чудові видіння, що “годі си наслухати, ек зачне розказувати”. Зокрема, побожному бачиться, що біля нього присутні Господь Бог, Ісус Христос і Пречиста Діва, янголи у віночках і музики, смерть в образі гарної дівчинки та померлі родичі, які кличуть його до себе. Відходячи у вічність, він також бачить ясну дорогу, сяюче сонце, прекрасний райський сад і розповідає присутнім, за які гріхи на “тому” світі людей чекає посмертне покарання.

На відміну від праведних, грішники, які перед смертю зазнають і фізичних, і духовних страждань, мають різні жакливі видіння. Наприклад, ті, що не шанували неділі і свят, гуляли по корчах, розказують, що чорти з великими “довбнями”-булавами женуть їх танцювати на розпечені залізні груби, змушують грати на гарячих залізних скрипках. Своєю чергою ті, що чинили підпали або крали в когось сіно чи тютюн, жаліються, що бачать лише дим, який їх душить, та благають порятунку. Великим лиходіям убачається також безрадісні картини потойбічного буття і пекельних мук осіб, що вчиняли криваві бійки, “зводили до купи любасив з любасками”, матерів-“убийниць”, які “стратили” дітей. Розповідають вони і про посмертну долю самогубців, несправедливих урядників, багатіїв та інших грішників, “бо їм дано відіти лиш грішників”. Декому з помираючих увижається також “сухоребра жинка з косов” (Смерть), що підкрадається до нього. Бачать і чортів, які втішаються, що скоро вхоплять грішну душу, а також ангела, який тримається поодалік і плаче.

Про такі видіння, однак, розповідає не кожен. Дехто довго помирає, і якщо “Бог му так дасть, що вин види смерть” і таке інше, то він нарозказує присутнім такого, що “є шо си наслухати”. Іншому не дано нічого узріти або ж він перед смертю втратить мову в покару за те, що за життя не хотів говорити зі своїми “гнівниками”. Хтось також твердить, що бачить те чи се, але нічого не може оповісти, бо з “того” світу померлі забороняють. А взагалі, на гадку гуцулів, небіжчики розказують помираючому “про всекі діла” (за що на тому світі нагорода і покара тощо), а також самі розпитують ще живого про всячину та “ек си тепер людем жиє на світі” [26, с.258, 259, 260, 261, 287].

Про подібні повір'я жителів Воловеччини (Закарпатська Бойківщина) стисло сказав у своїй розвідці Л. Дем'ян. Умираючий говорить зі своїми померлими родичами (батьком, братом та ін.) і видить посмертні муки грішників. Однак про все побачене, зокрема про життя в раю тощо, розповідати не можна [8, с.111–112].

Так само коротко про “різні привиди” помираючих згадав Т. Перейма у дописі про похоронні звичаї мешканців одного з сіл на Горличчині (Північна Лемківщина). Коли лемко смертельно занедужає і має померти, то йому часом привиджуються святі, якісь звірята абощо [19, с.204].

Матеріали сучасних польових досліджень, які вже узагальнено в одній із попередніх праць [7, с.125–127], засвідчують, що розповіді про передсмертні видіння помираючих, зокрема й про різні жакіття, які увижаються грішникам, поширені в українців Карпат і тепер. Наприклад, у с. Росішці на Рахівщині кажуть, що злочинцеві увижаються ті, кого він убив чи побив, ворожці – особи, у корів яких

вона відбирала молоко, тощо. Бачачи свої покривджені жертви, лиходії несамовито кричать і просять їх прогнати. Про таке ж розповідають у с. Селятині Путильського району. Ворожки, які відбирали у чужих корів “манну”, перед смертю “йойкають” і “гвавтують”, просять порятувати їх від різної “нечисті” – змій, жаб, що, як їм мариться, лізуть до них, і т. ін.

Про те, що перед смертю декому “богато привижеєси”, “шос лізе на очі”, “шось у очах му ся видит не файное”, “якась така баламута ся снит”, твердять і жителі багатьох інших карпатських сіл. Водночас інформатори зауважують, що передсмертні видіння має не кожен помираючий, дехто ж просто не хоче про них розповідати.

В останні хвилини життя комусь трапляється побачити саму Смерть. При цьому, як твердять у деяких бойківських селах, вона з’являється помираючому не у відомому образі страшного кістяка з косою, а у вигляді красивої жінки, яка кличе його за собою (с. Люта Великоберезнянського району). Перед самою смертю декому також увижаються ангели, які начебто літають під сволоком (с. Хмелів Рахівського району).

Поширенішими в українців Карпат є оповіді про те, що перед кончиною чи за день-два до неї людина бачить або снить своїх покійних родичів – діда, бабу, батька, матір, брата, сестру, дітей. Загально вірять, що небіжчики приходять, щоб “поклити”, “забрати” її до себе, і їхня поява є найпевнішою ознакою наближення смерті.

Дехто з горян зауважує, що такі видіння доступні не всім або ж не кожен їх може заслужити. Котра людина дуже побожна і постить т. зв. Дванадцять п’ятниць, то може й за два тижні наперед знати про те, що буде вмирати. Цю звістку вона отримує уві сні чи видінні з уст померлих родичів або самого Господа Бога (с. Лазещина Рахівського району). У с. Тухлі на Сколівщині розповідають, що одна жінка, яка дотримувалася усіх постів, перед смертю розмовляла з Господом і навіть “погодила” день свого спочинку.

Дар видіння відкритий лише для тих, хто стоїть на порозі “іншого” світу. Той, хто в цей час перебуває біля хворого, нікого й нічого не бачить. Водночас подекуди в горах вважають, що про присутність біля помираючого когось із покійних родичів можна здогадатися з появи в цей час метелика, який кружляє коло нього (уособлення душі померлого). Із розвідки Ю. Шнайдера про звичаї та вірування жителів східних теренів Бойківщини бачимо, що на такі прикмети верховинці звертали увагу й століття тому: коли хтось умирає, у хаті нібито завжди літає “якась муха” [28, с. 193].

Померлі предки не тільки з’являються людині перед смертю, а й присутні біля неї ще якийсь час потому. У с. Верхньому Ялівці на Путильщині вірять, що коли хтось конає, усі його померлі родичі стоять біля тіла й чекають, коли душа перейде на “той” світ. Жителі с. Подобовця Міжгірського району вважають, що померлий говорить собі зі “старшинов” доти, поки по душі не почнуть дзвонити церковні дзвони. Останнє переконання пов’язано з відомими народними віруваннями в те, що від часу подзвону душа возноситься на Небо й стає на Божий суд.

У те, що перед смертю людина має духовний контакт із померлими предками, вірили й поза карпатськими теренами. Наприклад, подекуди на Буковині вважали, що в цей час хворий бачить своїх покійних “кревних” і “свояків”, веде з ними розмови і навіть “показує їх присутним у хаті” [16, с. 363]. На побутовання в буковинських селах подібних вірувань указує також Г. Кожолянко: за день-два до смерті або заздалегідь побожна, праведна людина отримує звістку про свою

смерть від ангела-охоронця чи померлих родичів, які “приходять” до неї уві сні. Із деяких оповідей інформаторів, які автор наводить для прикладу, бачимо непохитну віру селян у те, що такі віщування справджуються, а також інші цікаві моменти. Ангел-охоронець, який має подобу жінки, тричі з’являється літній людині і попереджає її про смерть, померла дочка приходить “забрати” матір і вказує день тижня, коли вона помре, тощо [14, с. 347].

За записом В. Милорадовича, і на Полтавщині розповідали, що дехто бачить перед смертю своїх померлих батьків чи дітей і розмовляє з ними. З уявленнями про присутність біля помираючого душ померлих родичів пов’язане також повір’я, що в цей момент у хаті завжди з’являється багато мух (навіть узимку) [17, с. 10, 165].

Ще одне вірування наддніпрянців переконує, що той, хто суворо дотримував посту в одну з п’ятниць перед великим річним святом, в останні хвилини життя узрить Богородицю [17, с. 165]. За різними варіантами відомого апокрифа про Двадцять п’ятниць (із Закарпаття, Поділля, Слобожанщини), так станеться, якщо постити п’ятницю перед днем св. Аримафтея або перед Успінням Пресвятої Богородиці чи Різдом [7, с. 129; 9, с. 145; 12, с. 17].

На Слобожанщині, Холмщині вважали, що коли хворій людині сняться покійні батько чи дід, які звуть до себе “жити”, вона скоро помре. Подібні повір’я побутували й на Поліссі: якщо недужий снить або бачить у видіннях померлих, під час марення говорить з ними, то скоро помре. Теренові розсліди В. Конобродської показують, що переконання про передсмертне спілкування помираючих з покійниками, невидимими для інших членів родини, збереглися в поліщуків дотепер [15, с. 33; 21, с. 403; 23, с. 69, 70; 27, с. 200].

За свідченням з теренів Городенківщини (Покуття), перед тим як померти, дехто бачить “зубату” Смерть і часом каже близьким, що вона стоїть біля його голови [4, с. 195. Пор.: 6, с. 166]. Такі ж оповіді побутували й на Поділлі. Сухоребра стара баба-Смерть з косою з’являється біля смертного одра, але її може бачити лише помираючий або ворожка, яка “лиє яйця” на воду і бачить, чи Смерть стоїть йому в головах (хворий помре), чи в ногах (одужає) [5, с. 114].

Вірування в те, що перед смертю людина має різні видіння та розповідає присутнім, що бачить наяву чи уві сні Смерть, Бога, ангелів, святих, померлих предків абощо, побутували в багатьох слов’янських та інших народів Європи [3, с. 144; 11, с. 59; 22, с. 90; 24, с. 203; та ін.]. Коріння низки уявлень, наприклад про те, що помираючий бачить тіні померлих предків, сягає ще язичницьких часів [див.: 1, с. 357; 10, с. 229; 13, с. 30]. Походження інших вірувань слід шукати в лоні християнської традиції, оскільки смерть праведних і грішних, передсмертні видіння помираючих (як і видіння летаргиків-“завмиральників”), посмертна заплата, пекарні кари тощо – теми, які відображено в багатьох релігійних творах, зокрема житіях святих, апокрифічних легендах та ін. [див.: 2, с. 30-33; 7, с. 133-134; 18, с. 13-17; 20, с. 320; 25, с. VII].

Полишаючи осторонь питання реальності, адекватності й психологічної детермінанти наведених свідчень, усе ж можна помітити, що деякі твердження, насамперед про спілкування помираючих з уже померлими, були і залишаються досить поширеними, найбільш повторюваними і пов’язаними з конкретними життєвими випадками. Водночас віра в таке спілкування (і ширше – взаємини між

живими і померлими) належить до питомих складників архаїчного і традиційного світогляду, має своє життя і поза цим контекстом, а тут знаходить свій ще один своєрідний прояв. Так само й з іншими відомими реаліями (уявлення про праведне й грішне, земну й посмертну заплату, рай і райські сади, пекло і пекельні муки, ангелів і чортів, персоніфіковану смерть і душу), які знайшли в розповідях про передсмертні видіння благодатний ґрунт для свого подальшого розвитку. З усього видно безумовний вплив на індивідуальні переживання чи уяву оповідача, що інтерпретує, фольклоризує конкретні події і типові ситуації, народної морально-етичної і світоглядної традиції. Реальні явища вона переплітає з усталеними і вже відомими широкому загалові етичними поняттями, давніми, зокрема й християнськими, віруваннями та літературно-фольклорними мотивами.

1. Афанасьев А. Древо жизни. Избранные статьи. – М., 1982.
2. Будущая загробная жизнь на основании Священного Писания и учения святых отцов. – М., 1996.
3. Волкова Н., Джавахишвили Г. Бытовая культура Грузии XIX–XX веков: традиции и инновации. – М., 1982.
4. Волошинский І. Похоронні звичаї і голосія в Городенщині // Матеріяли до української етнології. – Львів, 1909. – Т.19-20. – С.194–213.
5. Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології // Етнографічний збірник. – Львів, 1904. – Т.15.
6. Гнатюк В. Знадоби до української демонології. – Т. 2. – Вип. 2 // Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т.34.
7. Гузій Р. З народної танатології: карпатознавчі розсліди. – Львів, 2007.
8. Дем'ян Л. Похоронні обряди і віровання із Веречанского округа // Подкарпатска Русь. – Ужгород, 1926. – Ч.5. – С.108–112.
9. Драгоманов М. Малорусские народные предания и рассказы. Свод. – К., 1876.
10. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. – К., 2002.
11. Зеленчук В. Очерки молдавской народной обрядности (XIX, начала XX вв.). – Кишинев, 1959.
12. Иванов П. Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда, Харьковской губернии. – Харьков, 1907.
13. Клиnger В. Животное в античном и современном суеверии. – К., 1911.
14. Кожелянко Г. Етнографія Буковини. – Т.2. – Чернівці, 2001.
15. Конобродська В. Вербальний компонент традиційного поховального обряду в поліських говорах: Дис. канд. філол. наук. – Львів, 1999.
16. Кузеля З., Руснак П. Похоронні звичаї й обряди в селі Самушині, Заставницького пов. // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т.32. – С.363–369.
17. Милорадович В. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии // Сборник Харьковского Историко-филологического Общества. – Харьков, 1897. – Т.10. – С.1–223.
18. Митрофан, монах. Загробная жизнь. – К., 1991.
19. Перейма Т. Похоронні звичаї й обряди в селі Ропиці Руській, Горлицького повіта // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т.32. – С.203–209.
20. Сумцов Н. Культурные переживания. – К., 1890.

21. Тарасевський П. Похоронні звичаї й обряди в селі Шебекині, Білгородського пов., Курської губернії // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т.32. – С.403–424.
22. Терновская О., Толстая С. Агония // Славянские древности. Этнолингвистический словарь. – М., 1995. – Т.1. – С.90–92.
23. Ульяновська С. Магічні елементи поліського поховального ритуалу (на матеріалах Волинського та Центрального Полісся) // Народна творчість та етнографія. – К., 1992. – № 2. – С.69–74.
24. Ушаков Д. Материалы по народным верованиям великоруссов // Этнографическое обозрение. – М., 1896. – № 2–3. – С.146–205.
25. Франко І. Апокріфи і легенди з українських рукописів. – Т.4. Апокріфи есхатологічні. – Львів, 1906.
26. Шекерик-Доників П. Похоронні звичаї й обряди в селі Головах, Косівського повіта // Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди: Етнографічний збірник. – Львів, 1912. – Т.32. – С.252–288.
27. Kolberg O. Chełmskie. Obraz etnograficzny. – Т.2. – Kraków, 1891.
28. Schnajder J. Z życia górali nadłomnickich // Lud. – Lwów, 1912. – Т.18. – С.141–226.

SUMMARY

Roman Huziy

The folk narrations about the dying visions

The key motives, local versions and world-view syncretism of folk narrations and beliefs about the dying visions on the basis of analysis of the ethnographical sources have been showed in the article.

Ключові слова: visions, death, narrations, believes, ideas.

Віра Даренська,

***кандидат філософських наук, доцент Східноукраїнського
національного університету імені В.Даля (м. Луганськ)***

ХРИСТИЯНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ (АНТРОПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

Досліджено християнську модифікацію української народної медицини, що визначається такими чинниками: 1) сприйняттям сутності хвороби на цілісному пневмопсихосоматичному рівні, а отже, лікування неможливе без молитви і спокутування гріхів; 2) сприйняттям процесу лікування як різновиду аскези.

Ключові слова: традиція, українська народна медицина, сакральне.

У сучасному світі відбувається ренесанс народної медицини. Народна медицина є одним із виявів світогляду і життєвого досвіду культури, а отже, культурологічний аналіз народної медицини становить для дослідників особливу цінність. Він дозволяє висвітлити базові смислові елементи національного образу світу і людини в ньому, на яких заснована українська народномедицина система лікування. Своєчасною також